

Hoe kun je racisme bespreekbaar maken?

Inzichten uit evaluatieonderzoek van de leergang 'Inclusief onderwijs' van Fawaka WereldBurgerschap

- Uitgebreide versie artikel -

Voor veel mensen is het een lastig thema om over te praten: racisme. Hoe kun je racisme bespreekbaar maken, zodat dit gesprek een effectieve bijdrage kan leveren aan de vermindering van racisme? We zetten vijf inzichten op een rij die voortkomen uit een evaluatie die Movisie heeft gedaan van de leergang 'Inclusief Onderwijs, expliciete scholing rondom racisme & discriminatie' van Fawaka Wereldburgerschap.

Racisme herkennen en daarover praten is iets dat veel docenten niet hebben geleerd tijdens hun opleiding. Speciaal voor docenten heeft Fawaka WereldBurgerschap daarom een leergang ontwikkeld: 'Inclusief onderwijs, expliciete scholing rondom racisme & discriminatie'. Movisie heeft deze geëvalueerd. Hieruit komt naar voren dat veel docenten (met name de witte docenten) in het verleden racisme vaak niet opmerkten. Maar na het volgen van de leergang, ervaren zij dat zij wel in staat zijn om racisme te signaleren én het bespreekbaar te maken. In dit artikel benoemen we daarom vijf inzichten die voortkomen uit deze evaluatie. Deze inzichten zijn relevant om het gesprek te voeren over racisme met docenten, maar ook met andere beroepsgroepen zoals sociaal werkers, zorgmedewerkers en ambtenaren.

Over het onderzoek:

Het hoofddoel van het evaluatieonderzoek was om na te gaan wat de 'ervaren baat' is van docenten werkzaam op scholen in Amsterdam van de leergang 'Inclusief onderwijs' van Fawaka WereldBurgerschap. Met 'ervaren baat' wordt bedoeld: wat levert het deelnemen aan deze leergang hen op en wat denken de docenten dat het effect hiervan is op hun leerlingen? (zie [deze publicatie van Machielse voor meer uitleg over ervaren baat evaluatie](#)) Het betrof een kwalitatieve evaluatiestudie: dat betekent dat de subjectieve ervaring en beleving van de respondenten (in dit geval de docenten en andere onderwijsprofessionals) centraal stond in dit onderzoek. Er zijn 30 respondenten bevestigd via diepte-interviews: allemaal zijn zij onderwijsprofessionals in Amsterdam en hebben zij de leergang van Fawaka WereldBurgerschap gevolgd.

Uit de evaluatie blijkt dat de meeste respondenten de leergang als zeer nuttig hebben ervaren en het hen veel inzichten heeft opgeleverd in onder meer slavernij, kolonisatie, racisme, discriminatie en wit privilege. Veel docenten willen graag nog een vervolg omdat zij nog meer behoefte hebben aan meer praktische handvaten. [Download hier het hele onderzoeksrapport.](#)

Inzicht 1: Bied historische kennis aan

In de evaluatie viel op dat de deelnemende docenten verbaasd waren over hoe weinig ze eigenlijk wisten van de geschiedenis van racisme. Over het slavernijverleden en kolonisatie maar ook bijvoorbeeld over racisme in het meer recente verleden. De historische kennis die ze opdeden bij Fawaka WereldBurgerschap werd door veel docenten zeer gewaardeerd. Ze begrepen nu beter het racisme in het heden, omdat ze zicht hadden gekregen op racisme in het verleden. Deze uitkomst van de evaluatie door Movisie, komt overeen met wetenschappelijk onderzoek uit de Verenigde Staten. Het gaat om de zogeheten [Marley hypothese](#), vernoemd naar Bob Marley, die stelt dat meer kennis over het verleden van racisme, zorgt voor meer erkennen van racisme in het heden (zie [dit artikel van Nelson en anderen uit 2013](#)). Hiervoor is inderdaad bewijs gevonden in verschillende studies (zie [dit](#)

[artikel van Bonam en anderen uit 2018](#) en dit [artikel van Zell en anderen uit 2022](#) en een [artikel van Martin en Johnson uit 2023](#)). Kortom: Om een goed beeld te krijgen van racisme, is het bieden van historische kennis dus zeker aan te raden. Check bijvoorbeeld de [poster '10 x keer meer geschiedenis'](#) van Fawaka en The Black Archives'.

Inzicht 2: Geef wetenschappelijk gefundeerde inzichten in racisme

Achter een uitspraak als 'maar ik zie zelf helemaal geen kleur' kan de overtuiging schuilgaan, dat er helemaal geen racisme meer bestaat in onze samenleving. Dit noemen sociale wetenschappers ook wel de ideologie van 'kleurenblindheid' (zie dit [KIS-artikel](#)). Deze 'kleurenblindheidsideologie' werkt niet zoals de aanhangers ervan zelf veronderstellen: in plaats van geen oog te hebben voor huidskleur, is bekend dat aanhangers ervan ironisch genoeg juist gemiddeld méér vooroordelen hebben op basis van huidskleur dan anderen (zie bijvoorbeeld [Poteat & Spanierman, 2012](#); [Richeson & Nussbaum, 2004](#); [Zou & Dickter, 2013](#)). Ook betekent het dat ervaringen van racisme die door mensen van kleur worden aangekaart, vaak ontkend worden of niet serieus worden genomen (zie [Neville, 2013](#)). Vooral het ontkennen van machtsverschillen en racisme in de samenleving is de reden waarom deze 'kleurenblindheidsideologie' eerder juist racisme in de hand werkt dan dat het dit afremt ([Mekawi et al., 2020](#); [Yi et al. 2022](#)).

Deze kleurenblindheidsideologie speelt onder meer onder Nederlandse docenten, weten we uit eerder onderzoek (zie dit [onderzoek van Sijpenhof uit 2020](#)). De docenten die de leergang van Fawaka volgden merkten dat hun 'kleurenblindheidsideologie' afnam. Ze merkten op dat ze nu beter durven te praten over racisme. Ook ervoeren ze dat ze nu meer oog hebben voor de ervaringen van Zwarte mensen en mensen van kleur. Zo vertelde een docent in de kleuterklas dat ze kinderen nu juist aanmoedigt om bewust een kleurpotlood te kiezen als zij zichzelf tekenen.

Wat precies heeft geleid tot die ogenschijnlijke afname van 'kleurenblindheidsideologie' kunnen we niet vaststellen op basis van dit onderzoek, maar het lijkt er wel op dat de feitelijke kennis over racisme hierin een bijdrage heeft geleverd. Een recente wetenschappelijke studie bevestigt dit ook; door mensen feiten te geven over discriminatie en racisme, gaan zij dit beter herkennen (zie: [Mijs et al., 2023](#)). In deze studie werden onder meer feiten gedeeld over discriminatie in werving en selectie (zie hier een [overzicht van deze feiten](#) dat bijvoorbeeld kan worden gebruikt hiervoor). Het gaat dus expliciet om wetenschappelijk gefundeerde kennis en niet om het delen van bijvoorbeeld meningen. Deze kennis delen is dan ook een belangrijk inzicht dat voorkomt uit dit onderzoek.

Inzicht 3: Deel persoonlijke ervaringen van mensen van kleur met racisme

Uit stapels onderzoek is bekend dat wanneer mensen zich gaan inleven in mensen die gediscrimineerd worden, dit vooroordelen ten aanzien van deze groep mensen kan verminderen (zie het [wat werkt dossier 'discriminatie verminderen'](#)). Verschillende interventies en experimenten die dit inzetten hebben dan ook positieve effecten als resultaat (zie o.a. [Peña & Hernández Pérez, 2020](#) of [Whitford & Emerson, 2018](#)). In de leergang van Fawaka WereldBurgerschap werd inleving gestimuleerd via onder meer onderlinge gesprekken, ervaringen van docenten en het lesmateriaal. Deelnemende witte docenten beschreven dat het horen van de ervaringen van mensen van kleur met racisme hen veel geleerd heeft. Ze kregen inzicht in wat racisme in de dagelijkse praktijk betekent voor veel mensen van kleur; van het in de gaten worden gehouden in een winkel tot minder snel aan het woord komen in de klas. Dat was voor veel witte docenten een 'eye opener' en ze vonden het heel erg wat ze hoorden. Er leek dus sprake te zijn van inleving en empathie.

Kortom: inleving en empathie inzetten om racisme te verminderen, is dus een belangrijk inzicht (zie ook [dit filmpje van KIS](#)). Denk bijvoorbeeld aan een documentaire als '[Verdacht](#)' over etnische profilering,

verteld vanuit het perspectief van de slachtoffers. Aandachtspunt is echter dat bij mensen die sterke vooroordelen hebben, bijvoorbeeld over vluchtelingen of migranten, het raadzaam is om niet expliciet erbij te zeggen dat inleving de bedoeling is. Wanneer zij weten dat zij zich moeten gaan inleven in vluchtelingen en migranten doen zij dat juist vaak niet (zie deze [studie van Berndsen en anderen uit 2018](#)). Beter is dan om gewoon het gesprek hierover aan te gaan. Of om een film of theaterstuk hierover te laten zien waarin het verhaal vanuit het perspectief van vluchtelingen of migranten verteld wordt. Het is dan dus handig om er niet bij te zeggen wat de bedoeling daarvan is.

Inzicht 4: Niet bespreekbaarheid vooropstellen maar racisme verminderen

Wanneer je een thema bespreekbaar maakt, maakt het uit hóe je dat thema bespreekbaar maakt. Want soms wordt er wel over een thema gesproken, maar niet op de manier die je beoogt. Als racisme wordt besproken in de zin van dat mensen aangeven dat het niet zou bestaan of aandacht hiervoor 'onzin' zou zijn, dan is dat niet wenselijk. Bespreekbaarheid *an sich* is dus geen doel. De bedoeling is dat mensen valide en gefundeerde kennis opdoen en dat racisme afneemt. Dat staat ook centraal in de leergang van Fawaka. Het laten zien dat discriminatie en racisme verkeerd zijn, is dus geheel gelegitimeerd, want dit is in lijn met artikel 1 van de Grondwet en met bijvoorbeeld de [Algemene Wet Gelijke Behandeling](#) en de [Mensenrechten](#).

Inzicht 5: Houd rekening met emoties

Praten over racisme is iets dat vaak erg heftig is voor deelnemers. Voor mensen van kleur kan het betekenen dat zij allerlei racistische meningen gaan horen en voor witte mensen kan de angst spelen om te worden gezien als racist (zie dit artikel van [Sue uit 2013](#)). Praten over racisme is iets dat veel emoties met zich mee kan brengen. In de reacties van de deelnemende docenten op de leergang van Fawaka viel op dat docenten veelal geschokt waren over wat zij leerden over racisme. In het bijzonder werd vaak de situatie benoemd uit de jaren 70 in Amsterdam dat [mensen van Surinaamse afkomst alleen in specifieke wijken mochten wonen](#). De docenten waren niet alleen geschokt over dat dit is gebeurd, maar ook over het feit dat zij dit zelf eerder niet wisten. Emoties zoals verontwaardigdheid, somberheid en boosheid over wat er gebeurd is, kunnen dus allemaal naar voren komen in een gesprek over racisme. Dit blijkt ook uit een wetenschappelijk onderzoek dat de makers van de leergang van Fawaka zelf hebben gedaan op basis van 'gedachtenboeken' die de docenten bijhouden tijdens de leergang (zie [deze studie](#) van Soeterik en anderen). Voor mensen van kleur en/of met een migratieachtergrond kan een gesprek over racisme uiteraard ook een heftige emotionele ervaring zijn. Er kunnen herinneringen aan ervaringen met racisme bovenkomen waar mensen mogelijk liever niet meer aan denken. Een tip is dus om niet te schrikken van de emoties die loskomen tijdens een gesprek of cursus over racisme. Deze horen er als het ware bij en het is aan te raden om deelnemers de ruimte te geven om hierover met elkaar te praten, elkaar te steunen en eventueel te zorgen voor passende nazorg. Uit verschillende onderzoeken blijkt namelijk dat sociale steun voor mensen die het slachtoffer zijn van racisme, belangrijk is om te voorkomen dat racisme hun gezondheid aantast (zie deze [review van Jacob en anderen](#)).

Over de leergang 'Inclusief Onderwijs' van Fawaka

Fawaka WereldBurgerschap is een organisatie die een leergang uitvoert voor docenten uit het primair onderwijs, voortgezet onderwijs, speciaal onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs. De leergang is ontwikkeld door dr. Fadie Hanna en dr. Inti Soeterik, die aanvankelijk verbonden waren aan de academische Pabo, en doorontwikkeld vanuit Fawaka WereldBurgerschap in de praktijk. De leergang heet voluit leergang 'Inclusief onderwijs: expliciete scholing rondom racisme & discriminatie'. Het doel van deze leergang is om onderwijsprofessionals diepgaande kennis te verschaffen over racisme en discriminatie, gebaseerd op generaties aan ervaring, theoretische inzichten en onderzoek. Lees meer over deze leergang [in de database van KIS](#) of op de [website van Fawaka](#).

Bronnen:

Berndsen, M., Thomas, E. F., & Pedersen, A. (2018). Resisting perspective-taking: Glorification of the national group elicits non-compliance with perspective-taking instructions. *Journal of Experimental Social Psychology*, 79, 126-137.

Bonam, C. M., Nair Das, V., Coleman, B. R., & Salter, P. (2019). Ignoring history, denying racism: Mounting evidence for the Marley hypothesis and epistemologies of ignorance. *Social Psychological and Personality Science*, 10(2), 257-265.

Felten, H. & Broekroelofs, R. (2022) *Wat werkt bij het verminderen van discriminatie? Wat werkt dossier*. Utrecht: Movisie / Kennisplatform Inclusief Samenleven

Felten, H. Cadat-Lampe, M., Does, S. (2022) Een ogenschijnlijke tegenstelling: om racisme aan te pakken moet je niet kleurenblind zijn. Geraadpleegd op 21-8-2024 van <https://www.kis.nl/artikel/een-ogenschijnlijke-tegenstelling-om-racisme-aan-te-pakken-moet-je-niet-kleurenblind-zijn>

Heilbron, M. (2017) 'Niet voor Surinamers.' Amsterdam sloot complete wijken voor niet-witte Nederlanders. Geraadpleegd op 21-8-2024 van <https://decorrespondent.nl/7450/niet-voor-surinamers-amsterdam-sloot-complete-wijken-voor-niet-witte-nederlanders/53c251b3-f7eb-0d7e-2177-2a7057260d1d#:~:text=%27%20Amsterdam%20sloot%20complete%20wijken%20voor%20niet%20wite%20Nederlanders%20%2D%20De%20Correspondent&text=Hoewel%20Surinamers%20in%20de%20jaren,masse%20in%20de%20Bijlmer%20terecht>.

Igartua, J. J., & Cachón-Ramón, D. (2023). Personal narratives to improve attitudes towards stigmatized immigrants: A parallel-serial mediation model. *Group Processes & Intergroup Relations*, 26(1), 96-119.

Jacob, G., Faber, S. C., Faber, N., Bartlett, A., Ouimet, A. J., & Williams, M. T. (2023). A systematic review of Black People coping with racism: Approaches, analysis, and empowerment. *Perspectives on Psychological Science*, 18(2), 392-415.

Machielse, A. (2015) *Ouderen in sociaal isolement. Ervaren baat van hulp*. Utrecht: Movisie

Martin, K. J., & Johnson, K. L. (2023). You can't dismantle what you don't recognize: The effect of learning critical Black history in healthcare on perspective-taking. *Journal of Experimental Psychology: General*.

Mekawi, Y., Todd, N. R., Yi, J., & Blevins, E. J. (2020). Distinguishing "I don't see color" from "Racism is a thing of the past": Psychological correlates of avoiding race and denying racism. *Journal of Counseling Psychology*, 67(3), 288.

Mijs, J. J., Huang, A. D. N. H., & Regan, W. (2023). Confronting racism of omission: experimental evidence of the impact of information about ethnic and racial inequality in the United States and the Netherlands. *Du Bois Review: Social Science Research on Race*, 1-23.

Nelson, J. C., Adams, G., & Salter, P. S. (2013). The Marley hypothesis: Denial of racism reflects ignorance of history. *Psychological science*, 24(2), 213-218.

Neville, H. A., Awad, G. H., Brooks, J. E., Flores, M. P., & Bluemel, J. (2013). Color-blind racial ideology: theory, training, and measurement implications in psychology. *American Psychologist*, 68(6), 455.

Poteat, V. P., & Spanierman, L. B. (2012). Modern racism attitudes among White students: The role of dominance and authoritarianism and the mediating effects of racial color-blindness. *The Journal of Social Psychology*, 152(6), 758-774.

Richeson, J. A., & Nussbaum, R. J. (2004). The impact of multiculturalism versus color-blindness on racial bias. *Journal of Experimental Social Psychology*, 40(3), 417-423.

Sijpenhof, M. L. (2020). A transformation of racist discourse? Colour-blind racism and biological racism in Dutch secondary schooling (1968–2017). *Paedagogica historica*, 56(1-2), 51-69.

Soeterik, I. M., Hanna, F., & Özte mir, T. (2023). Learning about racism: A week-by-week qualitative exploration of two white Dutch primary student teachers' emotional responses during a Critical Race Theory based course. *Studies in Educational Evaluation*, 78, 101282.

Sue, D. W. (2013). Race talk: The psychology of racial dialogues. *American Psychologist*, 68(8), 663.

Whitford, D. K., & Emerson, A. M. (2019). Empathy intervention to reduce implicit bias in pre-service teachers. *Psychological reports*, 122(2), 670-688.

Yi, J., Neville, H. A., Todd, N. R., & Mekawi, Y. (2023). Ignoring race and denying racism: A meta-analysis of the associations between colorblind racial ideology, anti-Blackness, and other variables antithetical to racial justice. *Journal of Counseling Psychology*, 70(3), 258.

Zell, E., & Lesick, T. L. (2022). Ignorance of history and political differences in perception of racism in the United States. *Social Psychological and Personality Science*, 13(6), 1022-1031.

Zou, L. X., & Dickter, C. L. (2013). Perceptions of racial confrontation: The role of color blindness and comment ambiguity. *Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology*, 19(1), 92.